

Petra Kollárová*

POMENOVANIE PRÍBUZENSKÝCH VZŤAHOV PO RODIČOCH V SLOVENSKÝCH NÁREČIACH¹

NAMES OF FAMILY RELATIVES IN SLOVAK DIALECTS

In this paper we analyse and interpret names of persons in relation to parents in the Slovak dialect area. For research we use unpublished, recorded local language from the archive of Ľ. Štúr Institute of Linguistics. We have chosen four representative names of family members – *ujo, teta, strýko, stryná*.

Keywords: kinship terms, Slovak dialect area, intercultural contacts

Słowa kluczowe: nazwy stopni pokrewieństwa, dialekty słowackie, wpływy interkulturalne

V našej práci sme sa rozhodli venovať pozornosť nepublikovanému nárečovému materiálu, ktorý bol zozbieraný v 80. rokoch 20. storočia a spájajú ho isté faktory. Východiskom analýzy sú javy, lexémy, pomenúvajúce príbuzenské vzťahy po rodičoch. Budeme ich charakterizovať z areálového aj zo všeobecno-jazykovedného hľadiska, ktoré V. Krupa [1980, s. 130] práve z interkultúrneho a všeobecnojazykovedného hľadiska navrhuje interpretovať na pozadí opozícií: tá istá generácia – nie tá istá generácia, rovnaké pohlavie – nerovnaké pohlavie, rozdiel o generačný stupeň – rozdiel o viac ako generačný stupeň, starší – nie starší, mužské pohlavie – nie mužské pohlavie, tesný vzťah – nie tesný vzťah. Príspevkom nadväzujeme aj na práce venované rodinným pomenovaniám, najmä od P. Žiga [2006; 2008; 2009], ale aj na staršie práce K. Habovštiakovej [1993] a T. Lalíkovej [2008].

---

* Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Gondova 70/2, 811-02 Bratislava; e-mail: kollarova184@gmail.com.

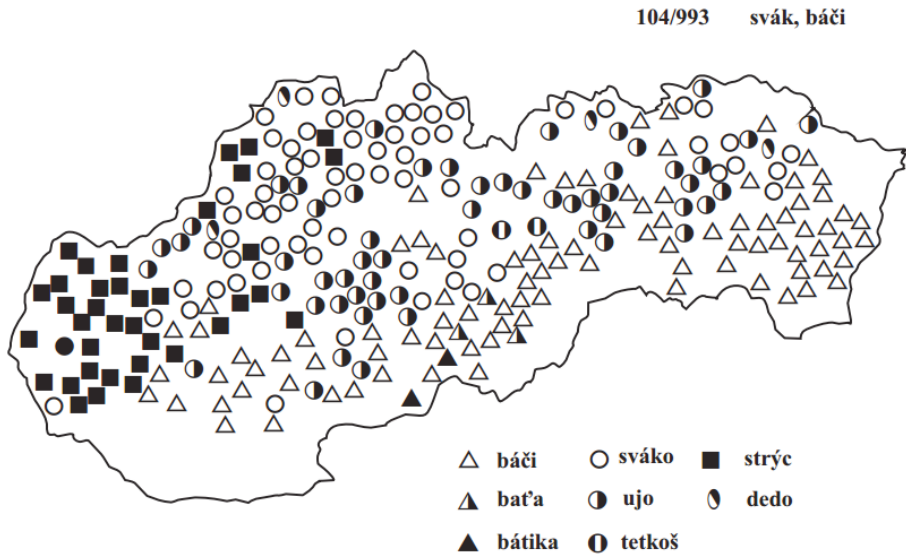
¹ Tento príspevok je výstupom z riešenia grantu mladých Univerzity Komenského v Bratislave G-16-059-00.

Areálová distribúcia lexém je svedectvom kultúrno-politických, administratívnych a jazykových vplyvov jedného areálovo či geneticky nehomogénneho areálu na iný. Ako sme už uviedli, nami skúmaný materiál pochádza z dotazníkového výskumu v rámci prípravy *Atlasu slovenského jazyka* v druhej polovici 20. storočia. Tento materiál je vyexcerpovaný z dotazníkového výskumu, ktorý sa zameriaval na lexiku a zostavovali a spracovali ho F. Buffa a A. Habovštiak. Vybrané javy boli rozdelené do tematických celkov, avšak celý získaný materiál nevyšiel v rámci 3. a 4. zväzku *Atlasu slovenského jazyka* a v súčasnosti je uchovaný v archíve dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, a v tomto príspevku využívame práve tento nepublikovaný materiál. Z neho sme sa rozhodli analyzovať štyri reprezentatívne javy pomenújúce rodinných príslušníkov, a to lexémy *ujo*, *teta*, *strýko*, *stryná*.

Na pomenovanie matkinho brata (dotazníková otázka č. 104/993 *Ako sa pomenúva matkin brat?*) jestvujú v slovenských nárečiach rôzne lexikálne jednotky, úzko späté s areálom svojho výskytu. Z hľadiska pôvodu možno za východiskové pomenovanie považovať koreň *uj-*. Tento lexikálny základ je rozšírený na celom území slovenských nárečí, je zo všetkých lexém uvedených na obrázku č. 1 najmenej problematický. Naše tvrdenie podporuje aj lexikografický materiál [pozri Králik, 2015, s. 640], *Slovník slovenského jazyka* [Peciar, 1964, zv. IV, s. 657 – ďalej SSJ], v ktorom sa pri hesle *ujo* nachádzajú tri definície, a to: „1. matkin brat, ujec; 2. nárečovo manžel matkinej sestry; 3. v oslovení starší muž vôbec“. Táto lexéma sa zovšeobecnila a nepomenúva sa ňou už len rodinný vzťah, ale rozšírila svoj význam a neformálne označuje akéhokoľvek staršieho muža.

Pomerne často sa vyskytuje i lexéma *sváko*, ktorá sa nachádza najmä v hornotrenčianskych, oravských a liptovských nárečiach, v nitrianskych nárečiach a zasahuje aj časť východoslovenských nárečí. Podľa *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* [Králik, 2015, s. 568] mala lexéma *svák*, hovorovo aj *sváko* dva významy: ‚tetin manžel‘, ale od 15. storočia tiež ‚sestrin manžel‘. Táto podoba sa pravdepodobne vyvinula z praslovskej podoby **svojakъ* od **svojbъ*, pričom pôvodný význam bol zrejme ‚príbuzný‘. Na celom západnom Slovensku sa vyskytuje lexéma *strýc* (*patruus*). *Krátky slovník slovenského jazyka* [Kačala, Pisarčíková, Považaj, 2003, s. 420 – ďalej KSSJ] jasne definuje strýka ako otcovho brata. Sekundárny význam má, podobne ako *ujo*, akýkoľvek dospelý muž. V SSJ [1964, zv. IV, s. 309] a v *Historickom slovníku slovenského jazyka* [2000, zv. V, s. 527] sa pod týmto heslom uvádza význam ‚otcov brat‘.

OBR. č. 1

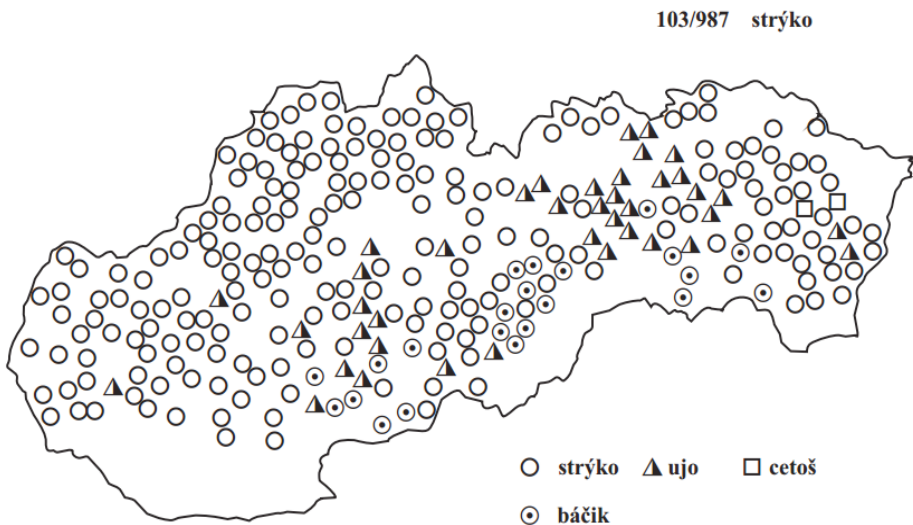
V gemerských nárečiach sa vyskytuje lexikálna jednotka *tetkoš*, ktorá je maskulínovou formou, derivátom východiskovej lexémy *tetka*. Tento jav je zaujímavý, pretože v slovenčine dominuje tvorenie ženských foriem z mužských, iba výnimočne je to naopak (srna > srnec). Význam tohto slova by mohol byť ‚muž tety/tetin manžel‘. Na väčšine južného, stredného a východného Slovenska sa vyskytuje lexéma *báči*. Podľa *Stručného etymologického slovníka* [Králik, 2015, s. 58] je *báči* ‚ujko, ujko; z maďarčiny *bácsi*, odvodeného od maď. *bács*, čo je variant maď. *bátya* = ujo, starší muž‘. Táto lexéma nemá jasný pôvod, jedna možnosť vzniku je, že pochádza z detskej reči, druhá pripúšťa možné prevzatie zo slovan-ských jazykov. V časti novohradských a gemerských nárečí sa vyskytuje lexéma *baťa* a zdrobnenina *bátika/báčika*, v *Stručnom etymologickom slovníku* [tamže, s. 31] nájdeme definíciu hypokoristika *baťko* ako ‚oslovenie alebo pomenovanie staršieho (váženého) človeka. Zdrobnenina od *baťa*, starší muž z príbuzenstva, ktorého východiskom je psl. **batja*, hypokoristikum utvorené na základe psl. **brat(r)ъ* čo bolo zrejme pôvodne používané vo vzťahu k staršiemu bratovi‘. V *Slovníku slovenských nárečí* (ďalej SSN) sa pod heslom *báči, báčik* uvádza distribúcia javu v juhostredoslovenských nárečiach a lexéma má dva významy ‚1. otcov alebo matkin brat, ujec i strýko, 2. starší (najmä známy) muž všeobecne‘ [SSN, 1994, zv. I, s. 82], pričom druhý význam sa uvádza so špecifikáciou výskytu

vo východoslovenských nárečiach. Poslednou jednotkou, ktorá sa vyskytuje na mape, je lexéma *dedo*. Hoci by sme si mohli myslieť, že táto lexikálna jednotka sa na mape vyskytla omylom a je chybná, pretože *dedo* je rodič nášho rodiča, teda starší o viac ako generáciu, mužského pohlavia, etymológia odhaľuje viac. „Praslovenské *dēdb; porovnáva sa s gréckym *tēthē*, stará matka‘, lit. *dėdė*, matkin alebo otcov brat‘; východiskom je azda už ide. **dhē-dh(ē)*-, slovo detskej reči, označujúce starších rodinných príslušníkov“ [Králik, 2015, s. 113]. V SSN takýto význam (matkin alebo otcov brat) zachytený nie je, uvádzajú sa však nasledovné: „1. starý otec rodičov, praotec, 2. otcov alebo matkin otec, 3. starý človek, 4. maškara na zabíjačkovej večeri“ [1994, zv. I, s. 301].

Vymenované lexémy majú prienik významov v tom, že všetky označujú osobu mužského pohlavia staršiu o jednu generáciu, ktoré sú medzi sebou v tesnom vzťahu. Zaujímavé je, že v dotazníkovom prieskume sa podarilo zachytiť i lexému *stryko*, ktorá má význam otcov brat, avšak dotazníková otázka znela, ako sa nazýva matkin brat. Na celom západnom Slovensku je jednoznačná odpoveď *stryko*, ktorá by mala byť z významového hľadiska nesprávna. Pre tamojších používateľov jazyka nemožno tento jav hodnotiť na osi správne – nesprávne, pretože pre nich je prirodzeným pomenovaním matkinho brata výraz *stryko*. Pri týchto lexémach (*ujjo* – *stryko*) sa navyše neutralizuje rodový vzťah „*po matke*“ / „*po otcovi*“. Ďalšie jednotky, ktoré tiež stoja pri sebe, sú lexémy *báči* a *sváko*, ako sme uviedli vyššie, (nielen) vďaka lexikálnym jednotkám môžeme byť svedkami rôznych zmien v jazyku, ale taktiež pozorujeme kultúrno-spoločenské zmeny a vplyvy jedného národa na druhý. Toto sa pravdepodobne týka lexémy *báči*, ktorá na územie Slovenska mohla preniknúť tesným kontaktom s maďarským etnikom a zaužívala sa ako domáci výraz na pomenovanie matkinho brata. Severnú a strednú časť Slovenska zastupuje *sváko*, pri tejto lexéme nastal pravdepodobne opačný proces ako pri *ujovi* (zovšeobecnenie); lexéma mala v minulosti význam „príbuzný“, ktorý sa však postupne konkretizoval a používa sa najčastejšie na pomenovanie manžela otcovej/matkinej sestry, alebo tiež manžela otcovej/matkinej tety. Hoci vrámci slovenského areálu nastáva lexikálna nejednotnosť daného javu a pre pojem jestvujú rôzne jednotky, z analýzy vyplýva, že logické faktory sú totožné. Všetky javy sú zo všeobecnojazykovedného hľadiska rovnaké: nie tá istá generácia, rozdiel o generačný stupeň, starší, mužské pohlavie, tesný vzťah. Polemizovať by sme mohli pri faktore rovnaké pohlavie – nerovnaké pohlavie, avšak slovenská sústava pomenúvajúca rodinné vzťahy nie je natoľko diferencovaná ako je v (najmä typologicky) iných jazykoch.

Druhým analyzovaným javom, ktorý zaujal našu pozornosť, bola dotazníková otázka číslo 103/987 *Ako sa pomenúva otcov brat?*. Lexéma *strýko* (*patruus*) sa už síce vyskytla v materiáli vyššie, avšak tam znela dotazníková otázka *Ako sa pomenúva matkin brat?*, preto budeme túto lexému interpretovať opäť. V *Stručnom etymologickom slovníku* sa definuje *strýc* ako „otcov brat“, pričom „psl. *stryjъ sa obyčajne usúvzťažňuje (pri interpretácii *stryjъ < *pātrujjo) so stind. *pitryvāh*, gr. *patrōs*, lat. *patruus* = ‘otcov brat’, nem. Vetter ‘bratanec’ a i.; všetko odvodeniny od ide. **pātē(r)*- ‘otec’ (porov. stind. *pitā*, gr. *patēr*, lat. *pater*, nem. *Vater*, angl. *father* ‘otec’“ [Králik, 2015, s. 562]. Areálová distribúcia lexémy zasahuje územie celého Slovenska, avšak s obmedzeným výskytom na území spišských a šarišských nárečí, a tiež na Gemeri a Honte (pozri obrázok č. 2).

OBR. č. 2

Podobne, ako na obrázku č. 1, i v tomto materiáli sa vyskytuje lexéma *báči* v melioratívnej podobe *báčik*. Areálová distribúcia lexikálnej jednotky *báčik* nie je natoľko rozsiahla, ako na obrázku č. 1, avšak na určitej časti územia sa zhoduje. Analyzovaný jav sa vyskytuje najmä v južnej oblasti slovenských nárečí – v kontaktovej zóne s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom, teda v hontianskych, novohradských, gemerských a abovských nárečiach. Na stránke Centra pre tradičnú ľudovú kultúru sa uvádza, že slovo *báčik* sa používalo:

[...] často bez ohľadu na pokrvnosť či švagrovstvo. V 19. storočí sa používal v zemianskom a pomeštenom vidieckom prostredí – napríklad v Liptove, Turci, Šariši na označenie otcovho brata a jeho ženy, matkinho brata a jeho ženy. [...] názov *báčik* prežíva v slovensko-maďarskej kontaktovej zóne aj po 2. svetovej vojne a pomenúva sa ním osoba mužského pohlavia vzostupnej generácie bez bližšieho určenia príbuzenských väzieb [www.ludovakultura.sk].

Vo všeobecnosti sa lexémou *báčik* pomenúval starší muž. Ďalším javom, ktorý sa vyskytol na analyzovanom materiáli, je lexéma *ujo*. Areálová distribúcia jednotky je najvýraznejšia v spišsko-šarišských nárečiach a v tekovských nárečiach, jednotlivý je výskyt tiež v užských nárečiach a v trnavskom a hornonitrianskom nárečí.

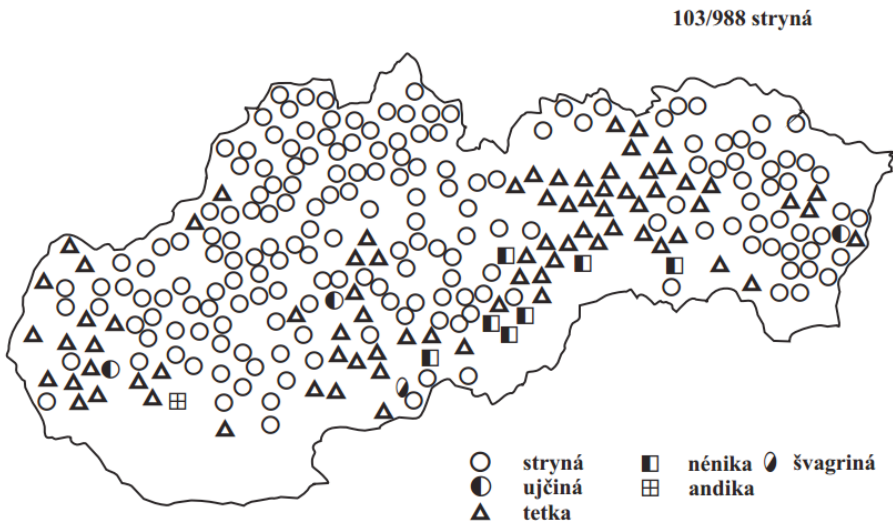
Slovo *ujo* má praslovanský pôvod a v základnom význame ‚matkin brat‘ je známe vo všetkých západoslovanských a južnoslovanských jazykoch. (V spisovnej češtine sa ale pre tento význam používa slovo *strýc*, i keď v dialektoch je pomenovanie *ujo* ako príbuzenský termín známe). Vo východoslovanskej jazykovej skupine bolo toto pomenovanie, podobne ako pomenovanie *strýc*, nahradené slovom *d'ad'a* [Lalíková, 2008, s. 115].

Posledným javom, ktorý sa nachádza v analyzovanom materiáli je lexéma *cetoš*. Podľa etymologického slovníka, je táto lexéma odvodená od podoby *teta*, a to nasledovne: ‚*teta, tetka, -ička* a jiné zdobněliny, laš. *cětuša*; val. *tetic manžel tetčin. teteč matčin bratr*, utvorené zpětným postupem z *tetka* pod vlivem výrazu *tetčené děti = bratrance a sestřenicé*“ [Machek, 1957, s. 642]. Areálová distribúcia lexémy *cetoš*, ktorej hláskoslovná podoba vznikla asibiláciou *t' > c* a tvarotvornou príponou *-oš*, je na hraničnom území zemplínskych a užských nárečí. V SSN táto lexéma zatiaľ zachytená nie je, spracuje sa v rámci hesiel písmena *T*.

Po analýze javu č. 103/987 vyplýva, že na väčšine územia slovenských nárečí sa vyskytuje sémanticky korektná podoba pojmu otcov brat, teda *strýko*. Interkultúrny vplyv možno badať najmä pri maďarských hraniciach, kde je podobne ako na obrázku č. 1 rozšírená lexéma *báčik*. Areálová distribúcia lexémy *ujo* je na území stredoslovenských a spišských nárečí, pričom z analýzy vyplýva, že sémanticky spĺňa kritérium ‚*brat rodiča*‘, avšak zredukovaná je o dištinkciu ‚*otcov brat*‘. V dotazníkovej otázke č. 104/993 *matkin brat* sme tiež interpetovali lexému *ujo*. Porovnaním analýz v týchto dvoch otázkach vyplýva, že lexéma sa v oboch prípadoch buď vyskytuje na tom istom areáli, alebo sa aspoň územne prekrýva. Z tohto faktu vyplýva, že v areálovej oblasti zvolenských a spišských nárečí zaniká dištintívna séma ‚*otcov brat*‘ a ustupuje širšiemu významu ‚*brat rodiča*‘.

Ďalším analyzovaným javom, ktorý budeme interpretovať na spracovanom materiáli, je dotazníková otázka 103/988 *Ako sa volá manželka otcovho brata?*

OBR. č. 3

Z obrázku č. 2 vidno, že najrozšírenejšia na území Slovenska je lexéma *stryná*. Areálová distribúcia tejto lexémy je na západnej časti Slovenska (v záhorskom nárečí je menej frekventovaná), takisto sa používa v stredoslovenskej jazykovej oblasti, menej však v kontaktnej zóne s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom, kde vidíme interkultúrny kontakt s presahom maďarských lexém *nénika* a *andika*. Areálová distribúcia *strynej* na východnom Slovensku je pomerne dosť rozšírená s výnimkou spišských nárečí a hraničného územia s nárečiami ukrajinského a poľského pôvodu. V *Historickom slovníku slovenského jazyka* (ďalej len HSSJ) sa píše, že *stryná* je ‚manželka otcovho brata, strýcova žena‘ alebo druhý význam ‚otcova sestra‘ [2000, zv. V, s. 528]. Ďalším rozšíreným variantom, ktorý sa vyskytol na skúmanom materiáli je lexikálna jednotka *tetka*. Územne je najviac zastúpená na Spiši. Na západnom Slovensku je areálovo rozšírená práve na Záhorí a v trnavských nárečiach, na strednom Slovensku je distribúcia lexémy rozšírená najmä vo zvolenských a tekovských nárečiach. Čo sa týka východného Slovenska je okrem Spiša distribúcia tejto lexémy aj na Gemeri, Above a v sotáckych nárečiach. Areálová distribúcia lexémy *ujčíná* je v materiáli zaznamenaná skôr ojedinele, ale v rôznych častiach Slovenska, a to v trnavskom, zvolenskom a užskom nárečí. *Slovník slovenského jazyka* [1964, zv. IV, s. 656] uvádza, že *ujčíná* je ‚manželka matkinho brata‘ alebo nárečovo ‚matkina sestra, teta‘. V KSSJ [s. 765] je zaznamenané pomenovanie *ujčíná* a označuje sa ňou ‚ujcova manželka, teta‘. V spisovnej slovenčine má slovo *ujčíná* význam ‚manželka matkinho

brata“ a s kvalifikátorom nárečovo aj význam „matkina sestra“. V slovenských nárečiach sa pomenovaniami *ujčíná*, *ujčinka* i *ujiná* označuje žena matkinho brata aj matkina sestra“ [Lalíková, 2008, s. 115]. Rovnako, ako v otázke 104/993 *svák*, *báči*, alebo aj v otázke 103/987 *strýko*, aj tu vidíme vplyv interkultúrnych kontaktov s maďarským etnikom, v dvoch zaznamenaných javoch. V oblasti maďarských nárečí na Slovensku je v západnej časti areálu zaznamenaná jednotka *andika* s významom ‚*manželova sestra i bratova žena; manželka staršieho príbuzného*; z maďarského *ányg*‘ [Habovštiaková, 1993, s. 212]. V SSN je pri hesle *andika* zachytený význam ‚*manželka (staršieho) brata, švagriná*‘ [1994, zv. I, s. 66] a vyskytuje sa v juhotekovských, juho- a stredonitrianskych nárečiach. V novohradských, gemerských a abovských nárečiach, ktoré sú areálovo blízke kontaktovej zóne s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom, je zaznamenaná lexéma *nénika*. Túto lexému zachytáva tiež SSJ [1960, zv. II, s. 334] s významom ‚*maďarsky, krajovo; teta, tetka*‘. V SSN sa pod heslom *néna*, *nénika*, *nenka* zachytávajú významy: ‚1. žena otcovho brata, 2. (obyč. spolu s menom al. s priezviskom) staršia (najmä známa) žena, teta, tetka‘ [2006, zv. II, s. 410–411], výskyt lexémy je zaznamenaný v juhostredoslovenských, juhozápadoslovenských a východoslovenských nárečiach. V analyzovanom materiáli sa vyskytla aj lexéma *švagriná*, avšak tento jav nepovažujeme za relevantný, a to z dôvodu, že *švagriná* označuje osobu takej istej generácie, nie staršiu, pričom *manželka otcovho brata* by mala byť staršia, pravdepodobne je teda výskyt tohto javu v danej otázke zaznamenaný chybné, vplyvom zlej výpovede informátora. Na stránke Centra pre tradičnú ľudovú kultúru sa uvádza, že

[...] *strýko* a *stryná* sú príbuzenské termíny pre otcovho brata a jeho ženu, paralelné k termínom *ujo*, *ujčíná*. Označuje sa nimi otcovská línia príbuzenstva, podobne ako názvy *strýčny brat*, *strýčna sestra* pre bratrancov, sesternice. V kontaktnej zóne s maďarským etnikom sú miesto nich bežné názvy *báča*, *báči*, *ánda*, *andika*, *néni* a *varianty* [<http://www.ludovakultura.sk/>].

Heslo *ujčiná* tiež nájdeme na stránke Centra pre tradičnú ľudovú kultúru, pričom sa uvádza, že je to paralelné pomenovanie pre *strynú*, ale môžeme tak označiť aj matkinho brata a jeho sestru. Táto informácia však odporuje definícii, ktorá sa uvádza ďalej v hesle:

Rozlišuje sa nimi otcovská a materinská línia príbuzenstva. Názov *ujčiná*, odvodený od *uja*, čoraz častejšie nahrádza nediferencujúci termín *teta*, pôvodne určený pre otcovu, matkinu sestru. Miestami sa pomenovanie *ujo* používa takisto pre otcovho brata a odtiaľ sa šíri aj ako pomenovanie pre manželov *tiet* [<http://www.ludovakultura.sk/>].

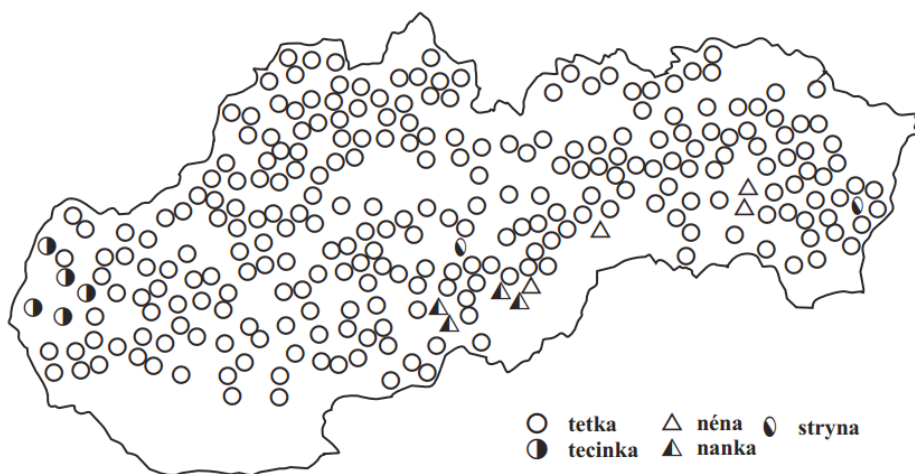

Z tohto vyplýva, že napriek tomu, že pre pomenovanie otcovho brata a jeho ženy – prechýlená podoba *stryná* – sa na území slovenských nárečí môžu vyskytovať aj názvy *ujčiná*, a teda tieto lexikálne jednotky sa nepoužívajú jednotne, a na určitom areáli sa nediferencujú. Z porovnania obrázku č. 2 s obrázkom č. 3 vidno, že areálová distribúcia lexémy *stryko* sa prekrýva s distribúciou lexémy *stryná*, z čoho možno usúdiť, že dané lexémy sa vyskytujú komplementárne a pravdepodobne jednotne.

Posledným analyzovaným javom je dotazníková otázka č. 104/989 *Ako sa volá matkina sestra?*

OBR. č. 4

104/989 matkina sestra

Z obrázku vidno, že najrozšírenejšia je areálová distribúcia lexikálnej jednotky *teta*, ktorá je zastúpená na celom území Slovenska. KSSJ [s. 570] uvádza, že *teta* je ‚otcova alebo matkina sestra‘ alebo ‚hovorovo dospelá žena (obyčajne v oslovení deťmi)‘. V SSJ [1964, zv. IV, s. 520] sú pod heslom *teta* nasledovné významy: ‚1. matkina alebo otcova sestra; 2. oslovenie cudzej ženy najmä u deťí‘. Lexéma *teta*, podobne ako *ujo*, podľa hla zovšeobecneniu a používa sa nielen na pomenovanie rodinných vzťahov, ale aj pri oslovení dospeléj neznámej osoby ženského pohlavia. Podľa heslára na stránke <http://www.ludovakultura.sk/> sa toto označenie používa na otcovu alebo matkinu sestru.

Paralelné príbuzenské termíny k názvom *strýko*, *stryná*, *ujo*, *ujčíná* [...] termín *teta*, ktorý je čoraz viac rozšírený, prechádza aj na afinitné príbuzné *stryná*, *ujčíná* a má tendenciu zahrnúť všetky generácie starších ženských príbuzných. Postupne sa výraz *teta* začal rozširovať pri oslovení starších cudzích žien v mestách, kde nahradil predvojnové názvy pani, slečna [www.ludovakultura.sk].

Stručný etymologický slovník uvádza rovnakú definíciu, pričom dopĺňa etymológiu slova, ktoré pravdepodobne vzniklo z „psl. *teta; slovo detskej reči utvorené (čiastočným) zdvojením slabiky (podobne ako baba)“ [Králik, 2015, s. 612]. Ďalším javom, ktorý sa v materiáli vyskytol, je hláskoslovný variant *tecinka*, ktorý vznikol asibiláciou *t' > c* a vyskytuje sa v záhorských nárečiach. Rovnako, ako v materiáli č. 103/998 *stryná*, aj na obrázku č. 4 sa vyskytli varianty lexémy *nénika*, a to *néna* a *nanka*. Areálová distribúcia týchto dvoch lexém je taktiež v blízkosti kontaktovej zóny s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom, v gemerských nárečiach, význam slova sme definovali vyššie. Posledný jav, ktorý sa vyskytol v analyzovanom materiáli je lexikálna jednotka *stryná*. Túto lexému sme analyzovali pri prislúchajúcom materiáli (103/988) vyššie, preto môžeme konštatovať istú rozporuplnosť (pravdepodobne totožný prípad ako lexéma švagriná v materiáli 103/988). Zo sémantického hľadiska by sa slovo *stryná* nemalo spájať s významom matkina sestra, pretože nevyjadruje pokrvný vzťah, a zároveň vyjadruje prechýlenú podobu od *strýka*, to znamená, že jej rodinný vzťah je novonadobudnutý – získaný vydajom a nie pokrvný.

Náš analyzovaný a interpretovaný materiál je čiastkovým príspevkom zložitej štruktúry pomenovania rodinných vzťahov. Možno na ňom pozorovať súčasné znaky viacerých areálov slovenských nárečí, odrážajúcich viaceré historické a jazykové vrstvy a vývinové tendencie: východiskovú pôvodnú praslovanskú vrstvu slov typu *strýco*, *ujo* a vplyv interkultúrnych kontaktov – navrstvovanie inojazyčných prvkov, ktoré sa adaptovali v domácom jazyku a stali sa jeho prirodzenou súčasťou (*néna*, *ándika*, *báči*). Západný areál slovenských nárečí – oblasť Považia a Záhoria – dokazuje stabilizáciu pôvodných výrazov vo vzťahu k nositeľom moravských nárečí (*strýc*). Pomenovacia sústava rodinných vzťahov na pokrvnom príbuzenstve sa v slovenčine vyznačuje integračnou tendenciou, typickou práve pre významovú skupinu *nomina consanguinitatis*: odráža sa v nej spoločná praslovanská genéza a vývinová kontinuita slovenčiny vo vzťahu s ostatnými slovanskými jazykmi, t. j. prirodzený jav výrazov tradičnej rodinnej štruktúry. Túto pomenovacia sústavu v pokrvnom príbuzenstve, ktoré tvorilo homogénny viacgeneračný celok, vonkajšie spoločenské a jazykové faktory neovplyvňovali tak intenzívne, ako vo sfére vzťahov nadobudnutých vydajom

alebo ženbou (nomina afinitatis). Ich postupné spracovanie a interpretácia sa stáva vyčerpávajúcim obrazom tradičnej rodiny, ako ju prirodzeným spôsobom vnímali nositelia slovenských nárečí.

VYSVETLENIA POUŽITÝCH SKRATIEK

- HSSJ – MAJTÁN Milan, red., 2000, *Historický slovník slovenského jazyka*, t. 5, Veda, Bratislava.
 – MAJTÁN Milan, red., 2005, *Historický slovník slovenského jazyka*, t. 6, Veda, Bratislava
- KSSJ – KAČALA Ján, PISARČIKOVÁ Mária, POVAŽAJ Matej, red., 2003, *Krátky slovník slovenského jazyka*, Veda, Bratislava
- SSJ – PECIAR Štefan, red., 1960–1964, *Slovník slovenského jazyka*, t. 1–6, Slovenská akadémia vied, Bratislava.
- SSN – BUFFA Ferdinand, FERENČIKOVÁ Adriana, NIŽNANSKÝ Jozef, RIPKA Ivor, red., 1994, *Slovník slovenských nárečí*, t. 1, Slovenská akadémia vied, Bratislava.
 – FERENČIKOVÁ Adriana, RIPKA Ivor, red., 2006, *Slovník slovenských nárečí*, t. 2, Slovenská akadémia vied, Bratislava.

BIBLIOGRAFIA

- BOTÍKOVÁ Marta, JAKUBÍKOVÁ Kornélia, ŠVECOVÁ Soňa, 1997, *Tradičie slovenskej rodiny*, Veda, Bratislava.
- HABOVŠTIAK Anton, 1984, *Atlas slovenského jazyka IV*, Veda, Bratislava.
- HABOVŠTIAKOVÁ Katarína, 1993, *Charakteristika slovnej zásoby štúrovčiny v širšom vývinovom kontexte*, „Slovenská reč“, č. 4, s. 207–217.
- KRÁLIK Ľubor, 2015, *Stručný etymologický slovník*, Veda, Bratislava.
- KRUPA Viktor, 1980, *Jednota a variabilita jazyka*, Veda, Bratislava.
- LALÍKOVÁ Tatiana, 2008, *Z vývinu slovenskej príbuzenskej terminológie v predspisovnom období*, w: M. Majtán, T. Lalíková, red., *Z histórie lexiky staršej slovenčiny*, Veda, Bratislava, s. 106–120.
- MACHEK Václav, 1957, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Nakladatelství ČSAV, Praha.
- ŽIGO Pavol, 2006, *Medzinárodný slavistický projekt Slovansky jazykový atlas*, „Studia Academica Slovaca“, t. 35, Stimul, Bratislava, s. 423–434.

ŽIGO Pavol, 2008, *Slovansky jazykový atlas – zdroj poznatkov nielen o dnešnom Slovensku v (stredo)európskom slovanskom kontexte*, „Studia Academica Slovaca“ t. 37, Stimul, Bratislava, s. 89–96.

ŽIGO Pavol, 2009, *Slovanský jazykový atlas – vzťah jazyka a historicko-spoľočen-ských fenoménov*, „Slavica Slovaca“ t. 1, SAV, Bratislava, s. 5–12.

www.ludovakultura.sk (dostup: 30.08.2016).

Petra Kollárová

NAZVY STOPNI POKREWIEŃSTWA W DIALEKTACH SŁOWACKICH

Streszczenie

Tematem artykułu jest analiza i interpretacja nazewnictwa stopni pokrewieństwa na terenach dialektów słowackich. W tekście wykorzystany został niepublikowany materiał gwarowy z archiwum Instytutu Językoznawstwa Ł. Štúra SAV. Wybrano z niego do analizy cztery charakterystyczne nazwy określające członków rodziny, a mianowicie leksemy: *wujek, ciocia, stryj, stryjna*. Podstawą interpretacji jest terytorialne rozmieszczenie badanych leksemów oraz ich budowa słowotwórcza, ustalone pod wpływem międzykulturowych kontaktów, mających znaczenie dla ich aktualnego stanu. Do tekstu zostały dołączone mapy dialektów z terytorialnym rozmieszczeniem zjawisk, będące wiarygodnym punktem wyjścia do obserwacji badanych zjawisk w szerszym słowiańskim kontekście.

NAMES OF FAMILY RELATIVES IN SLOVAK DIALECTS

Summary

In the paper we analyse and interpret names of persons in relation to parents in Slovak dialect area. For research we use unpublished, recorded local language from the archive of Ł. Štúr Institute of Linguistics. We have chosen four representative names of family members – *ujo, teta, strýko, stryná*. The principle of interpretation is a study of distribution of the lexemes by area and their relations with word-formation under the influence of the intercultural contacts and language stabilization of the status quo. The main part of the study are maps of dialects with area distribution of features which are a reliable source for research in the wider Slavic context.